

Криза комуністичних режимів країн Центрально-Східної Європи. Антикомуністичні виступи. Угорська революція 1956 р. і «Празька весна» 1968 р. Спроби модернізації суспільно-політичного устрою та радянська інтервенція в Чехословаччину

Криза комуністичних режимів країн Центрально-Східної Європи. У 1950–1960-х рр. у деяких країнах Східної Європи почала наростати нестабільність, зумовлена кількома причинами:

- по-перше, смерть Сталіна і початок «відлиги» в СРСР призвели до лібералізації політичного курсу керівництва країн регіону;
- по-друге, індустріалізація за радянським зразком не скрізь привела до покращання матеріального становища населення, а іноді навіть його погіршила;
- по-третє, економічні реформи у 1950-ті рр. практично зводилися нанівець догматичним втручанням вищого партійного керівництва;
- по-четверте, важливим дестабілізуювальним чинником стала пропагандистська діяльність Заходу. Найяскравішими проявами невдоволення були події в Угорщині та Чехословаччині.

Антикомуністичні виступи. Угорська революція 1956 р.

В Угорщині за правління М. Ракоші репресії досягли найбільшого розмаху. Проводились показові судові процеси. Перший з них відбувся у вересні 1949 р. проти міністра закордонних справ Л. Райка та шести його співробітників. Проти них висунули звинувачення в державних злочинах: зв'язок з американськими і югославськими спецслужбами і державна зрада. Засуджені «зізналися» у скоєнні злочину, всі семеро були страчені. Також ув'язнений був і майбутній керівник УПТ Я. Кадар.

Після смерті Сталіна позиції угорського диктатора похитнулися. Він більше не користувався підтримкою СРСР. Населення вимагало негайно реабілітувати безвинно засуджених і страчених політичних і громадських діячів. У середині липня 1956 р. пленум ЦК УПТ нарешті відправив М. Ракоші у відставку, але на місце генерального секретаря було призначено одного з найближчих прихильників Ракоші Е. Gere.

Перепоховання 6 жовтня 1956 р. жертв репресій — Ласло Райка та інших — перетворилося на 200-тисячну маніфестацію. Проте поступово мітинги по-

чали втрачати мирний характер: завдяки відкритому кордону з Австрією до протестувальників долучилися озброєні угорські емігранти. Народний гнів було спрямовано проти співробітників органів державної безпеки і членів партії, яких почали фізично знищувати. У Будапешті спалахнули справжні бої.

Прагнучи виправити становище, уряд СРСР сприяв приходу до влади в Угорщині відомого опонента політики М. Ракоші Імре Надя. Він став головою уряду Угорщини. Гере було усунуто з посади першого секретаря УПТ й замінено недавно реабілітованим Я. Кадаром. Проте дії Надя виявилися непередбачуваними для керівництва СРСР. Він сформував коаліційний уряд, що проголосив нейтралітет Угорщини і вихід її з Варшавського договору, висловив намір припинити орієнтацію на СРСР і розпочати великомасштабне економічне співробітництво із західними країнами. Замість комуністичних адміністрацій створювалися нові органи влади — ради. Органи правопорядку і держбезпеки, а також УПТ розпускалися. Оголошувалася амністія для політичних в'язнів.

В обставинах, що склалися, було утворено альтернативний Тимчасовий революційний робітничо-селянський уряд для «розгрому контрреволюції та відродження соціалізму у країні» на чолі з Я. Кадаром. На його прохання у Москві остаточно було ухвалено рішення про військове вирішення проблеми. Замість УПТ створювалася нова партія — Угорська соціалістична робітничка партія (УСРП).

На світанку 4 листопада радянські війська за наказом маршала Конєва розпочали військову операцію з придушення повстання. Їм допомагали озброєні загони робітників. Унаслідок бойових дій у листопаді 1956-го — січні 1957 р. тільки в Будапешті загинуло 1188 мешканців, ще 200 — в інших містах країни. Серед радянських військ утрати складали 720 вояків загиблими і такими, що пропали безвісти. Через три дні радянські та угорські урядові війська встановили контроль над Будапештом. Імре Надя було заарештовано і після закритого судового процесу страчено.

Після подій в Угорщині у країнах Східної Європи відбулася лібералізація у сфері культури, ідеології, освіти, поширювалися контакти із західними країнами.

«Празька весна» 1968 р.

Наприкінці 1960-х рр. темпи економічного розвитку країни значно знизилися. Почастішали випадки корупції та зловживання владою, обростала привілеями партійна й державна бюрократія. Суспільство не сприймало авторитарного стилю керівництва А. Новотного. У 1968 р. його було усунуто з усіх посад. Замість нього лідером партії обрали словака Александра Дубчека, а президентом — Людвіка Свободу. Проти обох цих кандидатур у Москві спочатку не заперечували. Однак нове керівництво Чехословаччини стало на шлях реформування системи. Вони розпочали будувати «соціалізм із людським обличчям». Пропонувалося скоротити державний

апарат, реформувати господарчий механізм і відокремити його від політичних і державних органів.

Велику роль у пропаганді цих ідей відігравали засоби масової інформації, які діяли відносно вільно. Лібералізація в суспільному житті проявлялась у виникненні нових політичних організацій, активізації демократичних партій, які звільнилися від жорсткого контролю КПЧ.

Керівництво сусідніх соціалістичних країн (Польщі, Болгарії та НДР) ставилось до подій у Чехословаччині негативно. Тривогу в них викликали деякі ініціативи А. Дубчека, зокрема скасування цензури друку, дозвіл на створення низки нових політичних клубів і здійснення більш незалежного зовнішнього курсу. Усіх турбувала перспектива повторення угорських подій 1956 р.

18 серпня президенту Чехословаччини було відправлено спільне звернення керівників СРСР, Польщі, НДР, Болгарії та Угорщини, у якому повідомлялося про намір застосувати військові підрозділи ОВД для відсічі чехословацькій контрреволюції. Отримавши листа, Л. Свобода ствердив, що він цю акцію не вітає, але зробить усе можливе, щоб запобігти кровопролиттю.

У ніч проти 21 серпня 1968 р. війська п'яти країн Варшавського договору увійшли до Чехословаччини і зайняли найважливіші стратегічні пункти. 200-тисячна чехословацька армія, підкоряючись наказу міністра оборони, у події не втручалася.

У квітні 1969 р. замість А. Дубчека першим секретарем ЦК КПЧ обрали Густава Гусака, який згодом став і президентом країни. Під його керівництвом розпочався процес «нормалізації», змістом якого стало повернення до старих методів управління, що призвело до подальшої стагнації економіки. Здійснювалась широка чистка в КПЧ, з якої було вилучено майже 500 тис. членів. Також існувала негласна заборона на професійну діяльність представників інтелігенції — прихильників реформ.

Спроби модернізації суспільно-політичного устрою та радянська інтервенція в Чехословаччину. Процеси десталінізації в СРСР сприяли певній політичній лібералізації в ЧСР. Активізувалась діяльність громадських організацій і католицької церкви. Розпочалися дискусії стосовно попередньої політики Комуністичної партії Чехословаччини (КПЧ) та її бачення перспектив розвитку країни. Схожі процеси відбувалися і Польській Народній Республіці.

Таким чином, у другій половині 1950-х — 1960-х рр. у країнах Центрально-Східної Європи, де встановилися комуністичні режими, виникли кризи. Усі спроби модернізувати наявні моделі розвитку викликали протидію з боку керівництва СРСР і жорстко придушувалися.

Додаткові матеріали

1. Знаєм 24. 2021. Угорська революція, Конфлікти. YouTube.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=R2gKHvte72g&t=132s>
2. DW Українською. 2018. «Празька весна»: як СРСР придушив Чехословаччину | DW Ukrainian. YouTube.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zBLGS6YfH7w>

Рекомендовані джерела

1. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія : підр. для 11 класу (профільний рівень). Харків : Ранок, 2019. 242 с.
URL: <https://shkola.in.ua/2246-vsesvitnia-istoriia-11-klas-hisem-2019-prof.html>
2. Ладиченко Т. В., Заблоцький Ю. І. Всесвітня історія : підр. для 11 класу (профільний рівень). Київ : Генеза, 2019. 224 с.
URL: <https://shkola.in.ua/2243-vsesvitnia-istoriia-11-klas-ladychenko-2019-prof.html>
3. Ладиченко Т.В., Заблоцький Ю.І. Всесвітня історія: підр. для 11 класу (рівень стандарту). Київ : Генеза, 2019. 160 с.
URL: <https://shkola.in.ua/2244-vsesvitnia-istoriia-11-klas-ladychenko-2019-stand.html>
4. Полянський П. Б. Всесвітня історія : підр. для 11 класу (рівень стандарту). Київ : Грамота, 2019. 256 с.
URL: <https://shkola.in.ua/2242-vsesvitnia-istoriia-11-klas-polianskyi-2019.html>
5. Щупак І. Я. Всесвітня історія : підр. для 11 класу (рівень стандарту). Київ : Опіон, 2019. 256 с.
URL: <https://shkola.in.ua/2241-vsesvitnia-istoriia-11-klas-shchupak-2019.html>